

Բ Ի Ի Ր Ա Կ Ն



ԳԻՏԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ

Ե. ՏԱՐԻ

ԹԻԻ 99

142 ՕԴՈՍՈՍ 1886

1. Բիւրակն առ այժմ ամիսը երկու անգամ կը հրատարակուի : — 2. Տարեկան գինն է ամեն տեղւոյ համար 2 1/4 արծաթ մէկնիս, քղբասարուքեան ծախքը մեր վրայ ըլլալով : — 3. Ձեռքէ կը ծախուի հասր 2 դանեկան : — 4. Բաժանորդ գրուիլ ուզողներ դիմելու են կամ իրենց հասցէն դիմելու են առ խմբագիրն ի Դրասուն Փարիզու Յակոբեան խան քիւ 43, 14 : — 5. Բիւրակնի վերաբերեալ ամենայն գրութիւնք եւ բաժանորդական վճարմանք պէտք է ուղղել առ խմբագիրն : — 6. Անվճար նամակ կամ ո եւ է գրութիւն չընդունուի : — 7. Տասն օրինակի համար բաժանորդ գտնողին մէկ օրինակ ձեռք կը տրուի :

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Նուէրք. — Նիւթ. — Ընդէ՛ր ոմանք կը մերժեն զԲիւրակնէն իւր. — Թողու՞նք մեզ. — Վեշտասաներուդ դարն. — Բիւթանիա. — Գաղաքական — Նոր հրատարակուածին. — Ազգ. — Վերսալի.

Ն Ո Ւ Ի Ք Ք

Կեսարացի Մեծ. Կարապետ Էփ. Յ. Փափագեան յանձնարարած է մեզ նուիրել իւր կողմէ Ե. շրջանի սկիզբէն տարեկան մէկ օրինակ Բիւրակըն Կեսարիոյ Պէթլէկէս գիւղի Ազգ. աղբատիկ վարժարանին :

Նոյնպէս դպրոցատէր Ազնիւ Տիկին ոմն յանձնարարած է մեզ նուիրել իւր կողմէ Ե. շրջանի սկիզբէն տարեկան մէկ օրինակ Բիւրակըն Դպրոցատէր Հայրմաթեաց Ընկերութեան արդեամբն հաստատուեալ աղջկանց վարժարանին որ ի Միշագիւղ :

Մեր խորին շնորհակալութիւնը հրապարակաւ կը յայտնենք յիշեալ ազնուասիրտ նուիրատուաց որք իւրեանց Ազգասիրական եւ դպրոցսիրական զգացմամբ կրկին օգուտ գործած են, թէ ի քաջալերութիւն եւ թէ յընթերցանութիւն գործոյս :

Ն Ի Ի Թ

Վերջերս Հայ հանդիսի մը մէջ նիւթոյ վրայ տրամախօսական ձեւով գրուած յօդուածի մը մէջ կարդացինք տիեզերաց կազմութեան եւ միջանի գիտական կնճիռն խնդրոց նշկատմամբ մի քանի շատ որոշ վճիռներ որք ճշմարտապէս զարմացուցին զմեզ, ի մէջ այլոց սա դաղափար յեղձեղում էր թէ նիւթն յաւիտենական է եւ թէ ամեն ինչ ի տիեզերս նիւթ է միայն եւ ի նիւթոյ է : Յայտնի է թէ այս դաղափար նոր չէ, նիւթականք ամեն դարու մէջ արտայայտած եւ պաշտպանած են զայն : Բայց մեզ զարմացում պատճառողն այն էր որ հեղինակն որոշակի կըսէ թէ նիւթոյ նկատմամբ այսպէս վճռած են հազարաւոր տարիներ յառաջ Դեմոկրիտէս եւ Լուկրետիոս, եւ ինքեւտաներորդ դարուս գիտութիւնն այդ վճիռն հաստատած է : Որպէս ըսինք, այս է վարդապետութիւնն նիւթակա՜նաց, ըստ որոյ նիւթն է տիեզերաց

յօրինիչն եւ արարիչն, և չիք այլ արարիչ բաց ի նիւթոյ: Գրեթէ ամեն դարու մէջ դստնուած են նիւթականք, և գիտեմք թէ Լուկրետիոս իր հետեւողներն ունեցած է նաեւ մեր դարուն մէջ, բայց թէ իննեւտասներորդ դարու ողջոյն գիտութիւնն հաստատած լինի մի այդպիսի վճիռ՝ մեզ համար բոլորովին նոր և զարմանալի է: Իննեւտասներորդ դարու գիտուններէն ոմանք կրնան նիւթականութեան հակամէտ լինել, և այդ իրողութիւն է, բայց դարուս գիտութիւնն այդքան կնճռալից և այդքան որոշակի վճիռ մը տալէ շատ հեռի է: Նիւթը յոյժ կարեւոր և լայնածաւալ հետազոտութեանց առարկայ եղած է մանաւանդ այս մեր դարուս մէջ, և մեք ուրիշ պատեհութեամբք առիթ պիտի ունենամք աւելի ընդարձակօրէն խօսիլ անոր վրայ, բայց այժմ կը բաղձամք միայն մի քանի հակիրճ խորհրդածութիւններ յառաջ բերել՝ ցոյց տալու թէ շատ դիւրին բան չէ որոշ վճիռներ արձակել այսպիսի խնդրոյ մէջ:

Նիւթականք սովոր են ըսել թէ ունենալով նիւթ եւ զօրութիւն, միջոց և ժամանակ՝ յայնժամ աւելի բան պէտք չէ աշխարհ մը կառուցանելու համար, Կըսեն թէ նիւթոյ մասնիկը՝ մասնկային զօրութեան միմամբ օրինաց կամ հարկի գործողութեամբն՝ հարկադրեալ են ծագում տալ այնպիսի բաղկացութեանց որոց արդիւնքն եղած են արդի ամեն գոյացութիւնք բարեշրջմանց երկար շարքերու միջոցաւ: Կը պնդեն թէ այս բոլոր գործողութեանց համար հարկ եղածն է միայն բաւական երկար ժա-

մանակ, և անշուշտ այդ ալ պէտք եղածին չափ կրնայ հայթայթուիլ այն անցեալ յաւիտենականութենէն յորում միշտ դոյ եղած էր նիւթն ըստ իւրեանց վարդապետութեան:

Բայց նիւթական փիլիսոփայութիւնըն նաւաբեկութեան կը հանդիպի այս ենթադրեալ հարկի կամ օրինաց գործողութեան առաջին պայմանաց մէջ: Ենթադրեմք նիւթականաց հետ մէկտեղ՝ թէ այն նիւթ յորմէ կազմուած է մեր արեգակնային դրութիւն՝ իւր նախնական վիճակին մէջ յետին աստիճան նուրբ եւ սփռեալ ամպակերպ մ'էր, ամենանուրբ շոգւոյ կամ կազի զանգուած մը, և թէ իրաց արդի վիճակին սկզբնաւորութիւնն յայնժամ տեղի ունեցաւ երբ այդ անկերպարան սփռեալ եւ նրբին նիւթոյն մէջ կեդրոնական կէտ մը ձեւացաւ եւ նիւթն ստացաւ թաւալող շարժումն:

Արդ այս առաջին գործողութեան մէջ նիւթականք մէկ մեծ դժուարութեան մը կը հանդիպին, ըստ որում կուզեն ամեն ինչ միայն նիւթով և նիւթոյ օրինօք բացատրել: Անշուշտ միմասնաւոր ժամանակի մէջ էր որ սփռեալ և անկանոն վիճակի մէջ գտնուող նախնական նիւթն այդ վիճակէն ելնելով՝ մտաւ կազմակերպութեան սկզբնաւորութեան մէջ: Այս կազմակերպական սկզբնաւորութեան թուականն որքան որ ետ տանիմք հեռաւոր անցելոյն մէջ, տակաւին մեք իրաւունք ունիմք հարցնել թէ նիւթական փիլիսոփայն կրնայ մեզ ըսել թէ ինչո՞ւ այդ կազմակերպութիւնն շատ աւելի կանուխ չսկսեց: Այդ ժամանակէն մինչեւ յայժմ անհամար դարերու բարե-

չրրջական գործողութեամբք մեր դը-
րութիւնն իւր արդի վիճակին հասաւ,
կը հարցնեմք նիւթականին թէ ի՞նչ
պատճառաւ կազմակերպութեան այդ
սկզբնաւորութիւնն այնքան աւելի
կանուի տեղի չունեցաւ, որ նախնա-
կան անկերպարան նիւթն փոխանակ
այժմ իւր արդի վիճակին հասնելու՝
հասած լինէր այդ վիճակի՝ անհամար
դարեր յառաջ: Առանց ճանչելու մի
գերագոյն կամքի եւ իմացականու-
թեան գոյութիւնն ի տիեզերս, նիւ-
թոյ օրինաց այս ամենէն նախնական
գործողութեանց մէջ, սկզբնաւորու-
թեան թուականին խնդիրը ինչպէս
պէտք է լուծել: Ի՞նչ պատճառաւ
սփռեալ նիւթն կեդրոն ունենալ եւ
թաւալել չսկսեց այնքան աւելի կա-
նուի որ անեղը անցելոյն մէջ միջո-
նաւոր դարեր առաջ հասած չլինէինք
իրաց արդի վիճակին: Զարդիս հե-
ռադիտակն ցոյց կուտայ մեզ ամպա-
կերպ նիւթոյ բազմաթիւ զանգուած-
ներ, որոց մի քանին բոլորովին սփռ-
եալ վիճակի մը մէջ կը գտնուին դեռ,
և մի քանին կը թուի թէ արդէն ըս-
տացած են իւրեանց կեդրոններ, բայց
ամենեւին ճակատագրեալ են ան-
շուշտ լինել մեր դրութեան նման դը-
րութիւններ — արեգակունք, միջո-
րակք եւ արբանեակք, գործարանա-
ւոր և անգործարանաւոր գոյացու-
թեանց աշխարհներ: Արդ, ըստ նիւ-
թականաց, այն նիւթ յորմէ կազմեալ
են սօքա, դոյ էր ի յաւիտենից մեր
դրութեան նիւթոյն նման, և բնու-
թեան օրէնք եւս հաւաստեալէս յա-
ւիտենական են: Ի՞նչքան յետաձգեց
նիւթոյ անկերպարան զանգուածնե-
րուն կազմութեան գործն: Յառաջա-

դիմութեան այս տարրեր աստիճան-
ներն ինչպէս և ինչով կազմուած են:
— մեր արեգակնային դրութեանն այս
յառաջացեալ վիճակն ինչպէս բա-
ցատրելու է:

Զկրնար ըսուիլ թէ օրինաց այն
գործողութիւնն որ մեր դրութեան
մէջ սկզբնական կեդրոնն կամ սկզբը-
նական թաւալումն տրտադրեց՝ կարգ-
մը ուրիշ նախընթաց գործողութեանց
կամ բարեշրջմանց արդիւնք էր, քան-
զի այդպիսի գործողութիւնք վերա-
բերութիւնն պիտի ունենան ամեն նիւ-
թոց, որովհետեւ կըսուի թէ ամեն
նիւթ յաւիտենական է, եւ ենթա-
կայ միեւնոյն յաւիտենական օրինաց՝
պէտք է որ նիւթոյ ամեն զանգ-
ւած ո եւ է ժամանակի մէջ մի և նոյն
աստիճանի եւ մի եւ նոյն վիճակի մէջ
լինի: Եթէ բացի հաստատուն եւ
հարկաւոր օրինաց ուրիշ գործիչ զօ-
րութիւն չկայ ի տիեզերս՝ ինչ բան որ
պատճառ կը լինի մէկ դրութեան մը
սկզբնաւորութեանն, ի հարկէ պատ-
ճառ պէտք է լինի նաեւ բոլոր ու-
րիշ դրութեանց սկզբնաւորութեան
մի եւ նոյն ժամանակի մէջ:

Կան ոմանք որ մինչեւ իսկ մեր ա-
ւուրց մէջ աշխարհաց դրութեան մը
ծագումն բացատրելու համար բա-
ւական կը համարին դիպուածն, հիւ-
լէից պատահական միաւորութեան այն
հին եպիկուրեան վարդապետու-
թիւնն: Մարդ չկրնար հաւատալ թէ
դիտուն մարդիկ իրօք լըջօրէն կը խօ-
սին երբ կուղեն դիպուածով բացատ-
րել աշխարհաց ծագումն: Քանզի ինչ
է դիպուածն: Ի՞նչ գործողութիւն
կամ շարժում կրնայ դոյանալ, կամ
երեւակայուիլ, որ չլինի հետեւանք

մի նախընթաց գործողութեան կամ չարժանն եւ չունենայ մի վերաբերութիւն այնմ գործի մէջ օրէնք կը կոչեմք: Եւ ահա այսպէս դարձեալ կընկենումք այն մի եւ նոյն դժուարութեան մէջ որ կը ծագի երբ օրինաց կընծայեմք յաւիտենական գոյութիւն եւ գործողութիւն:

Եթէ նիւթոյ զանգուածներ կըրնան տարբեր ժամանակաց մէջ սկսիլ իրենց կազմաւորութեան գործողութիւն եւ եթէ կընան յառաջագիմութեան տարբեր աստիճանաց մէջ գլուխուիլ՝ այսպիսի իրողութիւն մը ուրիշ կերպիւ չկրնար բացատրուիլ եւ չկըրնար իսկ ըմբռնուիլ, բայց եթէ ենթադրելով թէ նիւթոյ տարբեր զանգուածներ տարբեր ժամանակաց մէջ ի գոյութիւն եկած են: Այս զանգուածոց իւրաքանչիւրն տարբեր ժամանակաց մէջ ունեցած լինելու է իր նախնական վիճակն յորում գեռ ըսկըսած էք ո եւ է կազմակերպական գործողութեան: Այժմ ունիմք ի տիեզերս յառաջացման այլ եւ այլ աստիճաններ: Աշխարհաց այն գրութիւններն որք կը ներկայացնեն նիւթոյ յառաջացեալ աստիճանն պէտք է ունեցած լինին իրենց նախնական եւ անգործ վիճակն շատ ժամանակ աւելի յառաջ քան այն նիւթոյ զանգուածք որք կը թուին թէ գեռ նոր ելած են իրենց նախնական վիճակէն: Եւ երբ փիլիսոփայք կը խօսին նիւթոյ նախնական վիճակին վրայ բացորոշապէս ըսել կուզեն մի այնպիսի վիճակ յորմէ առաջ ուրիշ ոեւէ վիճակ ունեցած է նիւթն, վիճակ մը որ ուրիշ վիճակէ մը ծագած է, եւ ուրեմն վիճակ մը՝ որ ծագած է յոչնէ

ըստ մարդկային բացատրութեան: Նիւթոյ նախնական վիճակ կոչուածին նոյն իսկ փիլիսոփայական սահմանն զմեզ կը բերէ յայս եզրակացութիւն:

Եւ այս մտածմամբք կեզրակացնեմք նաեւ թէ բնութեան բոլոր գրութիւններն յօրինելու համար հարկ եղած օրինաց գործողութիւնն կախումն ունի ուրիշ բանէ մը որ օրէնք է, նոյն նպատակի համար դիպուածի գործողութիւնն եւս, եթէ կարեմք զանազանել զայն օրինաց գործողութեանէն, կը պահանջէ այնպիսի պայմաններ որք դիպուածէ անկախ են: Յայտնապէս կը տեսնուի թէ նիւթ եւ զօրութիւն չեն կարող ուրիշ կերպիւ գոյութիւն ունենալ բայց եթէ այնպիսի ներգործութեամբ մը որ նիւթ կամ զօրութիւն է: Կը գտնեմք նաեւ թէ օրէնքէն վեր բան մը պէտք է օրինական գործողութեան ժամանակն որոշելու համար, դիպուածէ վեր բան մը պէտք է որ յառաջ բերէ պատահումը: Միով բանիւ, ուրիշ ճամբայ չմնար մեզ բայց միայն հաւատալ արարիչ զօրութեան մը, եւ կամքի մը որ կորոշէ եւ կուղղէ, այսինքն աննիւթ, գիտակից, իմացական եւ անձնաւոր էակի մը որ բնութեան Հեղինակն եւ ճարտարապետն է, Աստուած ամենակարող եւ ամենազէտ:

Զգոյ՛ եղի՛ր ընդմիջելէ ուրիշին խօսքը քանի որ կը խօսի, մտիկ ըրէ իրեն որ ըսածն լաւ հասկնաս, եւ յայնժամ պիտի կարենաս տալ նմա լաւագոյն պատասխան:

Աշխարհս իր ամեն անկատարութիւններովն հանդերձ լաւագոյն դաստիարակ մ'է, զի կրնայ առնել զմարդ ուսուցիչ բուն իւր անձին՝ տալով նմա այնպիսի գործնական դասեր զորս վաժարանք եւ ճեմարանք չեն կրնար տալ:

ԸՆԴԷՐ ՈՍԱՆՔ ԿԸ ՄԵՐԺԵՆ ԶՔՐԻՍՏՈՆԷՈՒԹԻՒՆ

(Շառնակոտիկն տես թիւ 98)

Եթէ դառնամք բնութեան աշխարհի ուսումներէն մտաց աշխարհի ուսմանց, կը գտնեմք որ մտաց եւ նորա օրինաց գիտութիւնն ստանալու համար գործածուած կարողութիւններն ու միջոցներն ամենայնիւ տարբեր են ֆիզիքական աշխարհի գիտութիւնն ստանալու համար գործածուածներէն: Վերջնոյն համար զգայարանք անհրաժեշտ են, եւ առանց անոնց մարդ յաւիտեան կը զրկուի արտաքին իրաց գիտութենէն: Սակայն նորա անօգուտ են բուն մտաց ուսման մէջ: Այդ ուսման մէջ պարտիմք փակել զգայարանաց դռներն եւ դարձնել միտքն ի ներքս բուն իր վրայ, որպէսզի սովորիմք իր գործողութիւններն ու իր օրէնքներն: Աչքն չէ կարող տեսնել զայնս, ոչ ալ ականջն կարող է լսել զայնս, ոչ ալ շօշափելիքն զգալ զայնս, ոչ ալ ճաշակելիքն անոնց համն առնուլ, ոչ ալ ռնգունքն զայնս հոտոտել: Միտքն միայն կարող է դիտել մտաց գործունէութիւններն: Միայն երբ միտքը կը փակէ զգայարանաց դռներն եւ զիւր բոլոր ուշ կը կեդրոնացնէ իւր անձնական գիտակցութեան վրայ՝ կրնամք վերահասու լինել մտաց օրինաց եւ իրողութեանց գիտութեանն:

Արդ, թէոր մտաւորական աշխարհէն անցնիմք բարոյական աշխարհի, կը զըտնեմք որ այն միջոցներ եւ կարողութիւններ որոցմով կստանամք բարոյական և հոգեւոր ճշմարտութեանց գիտութիւնն տարբեր է անոնցմէ որոցմով կ'ստանամք ֆիզիքական եւ մտաւոր ճշմարտութեան գիտութիւնն:

Խղճմտանքն հրամայող կարողութիւնն է: Նորա լեզուն է՝ պիտի ընես, եւ պիտի չընես: Աստ պարտիմք հնազանդիլ եւ յետոյ կարող պիտի լինիմք գիտնալ.

պարտիմք գործել ու յետոյ կարող պիտի լինիմք հասկնալ: Քոյերին ըսաւ, «Եթէ կուզես գիտել զճշմարտութիւն Քրիստոնէութեան, փորձով գիտցիլ զայն:» Եւ Մեծագոյն ոմն քան զՔոյերին ըսաւ, «Եթէ ոք կատարէ Նորա կամք, պիտի գիտնայ զիւր վարդապետութիւնն:» Միայն Քրիստոնէութեան սկզբան համաձայն գործելով է որ աներկեան կը լինիմք ըզ ճշմարտութենէ Քրիստոնէութեան: Զայս ճշմարտութիւն կարող չեմք ստանալ ըզ գայարանօք, ոչ ալ միտքը յիւր վերայ դարձնելով, բայց միայն պարզապէս նորա ճշմարտութիւնն փորձառաբար ստուգելով: Գործեցէք ու պիտի գիտնաք. —պիտի գիտնաք ոչ թէ ձեւապէս, ոչ ալ բանաւորապէս, այլ իրապէս: Ծշմարտութեան վրայ ունեցած ձեր փորձառութիւնն պիտի լինի ամենէն գոհացուցիչ ապացոյցն:

Բացատրեմք: Աւասիկ ցուրտ, խըստաբարոյ, անձնասէր մարդ մը: Իւր բոլոր կեանք անցուցած է ցրտութեամբ, դաժանաբար եւ առանց սիրոյ: Սէրն, զորմէ այնքան կը խօսին մարդիկ առեղծուած մ'է միայն իրեն համար: Որքան կը խորհի անոր վրայ՝ այնքան կը շփոթի: Կը տեսնէ երկու դեռատի անձինք որք կը սիրեն զիրեարս կաթոզին սիրով ու զորովանօք: Բայց աչաց տեսութիւնն կարող չէ ընծայել նմա սիրոյ զաղափարն: Նոցա սէրն զգայական սընտութիւն կը կոչէ: Կընթեռնու սիրոյ վրայ եւ զոր ինչ կընթեռնու կը կոչէ տաղտկացուցիչ ոչնչաբանութիւն: Կը ջանայ որ սիրոյ վրայ զաղափար մը կազմէ իւր բարոյական գիտակցութենէն, բայց որքան կը խորհի այնքան անտեղի կերեւի այն: Բայց թող զայ մօտենայ սմա մի անձ որ նորա ցրտին սրտի մէջ սէր բոցավառելու մոգական զօրութիւնն ունի, եւ սիրով դղրդէ իւր արձնութեան ու բնոյ ժամերն, յայն ժամ պիտի

զիտնայ թէ ինչ է սէրն. քանզի կզգայ նորա բոցակիզումին իւր կրծոց մէջ: Ոչ տեսութեամբ, ոչ խողովութեամբ ոչ ալ խորհրդով կարող էր ստանալ սիրոյ զազախարն, բայց այն վայրկեանին որ սիրեց, զիտցաւ զսէրն:

Կրնաք առաքինութեան հաճոյից վերայ ժամերով խօսիլ մօլի մարդու մը: Խօսից վատնում մը պիտի լինի միայն: Նորա բոլոր հաճոյքն մոլութեան մէջ է: Առաքինութիւնն վասն նորա մի ամայի անապատ է ոյր երկիրն ցած ու կապարեայ է. բայց թող սկսի սա ի գործ դնել զառաքինութիւնն թող մի անգամ լսէ հաւանող խղճմտանաց անոյշ ձայնն, թող զգայ յինքեան ինքնապատուութեան ճշմարիտ փառքն, յայնժամ պիտի ճանչէ թէ ինչ է առաքինութիւնն եւ ի՞նչ են նորա հաճոյքն:

Ձանացէք համոզել ազահը բարեսիրութեան երանութեանց նկատմամբ թէ՛ եթէ կուզէ լինել երջանիկ, պարտի տալ զիւր արծաթ. եւ նա զքեզ յիմարացած պիտի կարծէ: Պիտի հարցնէ, «ի՞նչ երջանկութիւն կրնայ զգալ պարզապէս տալով զայն որոյ վասն աշխատած, քրտնած եւ զոհած եմ զիմ հանգստութիւն ու մխիթարութիւն, խնդութիւն եւ հանութիւն, եւ ոյր վասն վարած եմ անյուսութեան կեանք մը: Տալ զայն այլոց՝ Անմեռաբիւն եւ աշոյ: Բայց թող անգամ մը սկսի կերակրել նոթին, զգեստաւորել մերկն, մըխիթարել տառապեալը, ի վեր բարձրացնել մարդկութիւնն, եւ պիտի զիտնայտալու խնդութիւնն, բարեսիրութեան երանութիւնն: Ճորճ Փիպոտի մեծանուն մարդասէրն, կըսէր թէ՛ իրեն համար ամենէն դժուարին գործն եղած էր տալ առաջին տասն հազար տալէրը, բայց յետոյ տալը իւր կենաց մեծագոյն հաճոյքն եղաւ:

Խիստ շահեկան է զիտել թէ մարդս ինչպէս շուտով իրեն համար մի տեսակ

կրօն կը յօրինէ, երբ իւր բնութեան ըզզացմանց կողմն միանգամ կ'սկսի գործել յարմար զրգիւններու ազդեցութեամբ: Օկուսած Գոնթ նախապէս կը ծաղրէր զամեն կրօններ, ու զանոնք կառաքէր դիցաբանութեանց ու առասպելաց սահմաններն: Ինքն էր որ մարդկային մտաց զարգացման մի նկարագրութիւնն ըրաւ ըսելով թէ երեք վիճակներէ անցած է այն. — աստուածաբանական, կամ առասպելական, բնագանցական, կամ վերացական, եւ ուսումնական, կամ դրական: Ըստ Գոնթի՝ այս վերջին Դրական վիճակին մէջ միտքը կը թողու բոլորովին զԱստուած ու բացարձակ ճշմարտութիւնն որոնելու ու նայն ջանքերն եւ զոհ կը լինի բնական երեւոյթներն եւ նոցա Օրէնքներն ուսումնասիրելով: Եւ սակայն այս պաղարիւն եւ անողորբելի սկեպտիկեանն, ունենալով դարուս զօրեղագոյն միտքերէն մին, զգաց կրօնի պէտքն, երբ միանգամ իւր սրտի աղբիւրներն բացուեցան կնոջական սիրով: Այդ սիրոյ ներշնչմանց ներքեւ նա յօրինեց կրօնային դրութիւն մը որ իր ծիսուց մէջ աւելի զարդարուն ու իր դասակարգութեանց մէջ աւելի յօդուածոյ է քան նոյն իսկ Հռովմէականութիւնն, եւ նա զայդ կրօնական դրութիւն կը համարէր Դրական Փիլիսոփայութեան բարձրագոյն աստիճանն:

Եթէ երբեք կար մանուկ մը յորմէ կանոնաւորապէս արտաքսեալ էր ամեն կրօնական ազդեցութիւն, այդ մանուկ էր Ճոն Սթուարթ Միլ: Իւր հայր ըրաւ ինչ որ հնար էր ամեն կերպ հոգեւոր զգացումներ անոր հոգիէն վանելու: Նորա դաստիարակութեան մէջ միակ նպատակ դրուած էր ընել զինքն մեծագոյն ուժն ունեցող մտաւոր մեքենայ մը: Եթէ իւր զրութիւնը զգացման ազդեցութիւնն կրած լինէին, ինքն պիտի լինէր ամենաբարձր ազդեցութիւն ունեցող մատենագիր մը: Իւր յետնագոյն աւուրց

մէջ իւր բնութեան ահագին խորութիւններն դղրողւեցան կնոջական սիրով: Իւր խստութիւններն ամոքեցան, ու յինքեան արթնցան բազմանքներ բարձրագոյն սիրոյ համար: Իւր «Ճառք ի վերայ կըրօնի» անուն գործն Քրիստոնէութեան թշնամիներէն կը նկատուէր իբր գործի մը որ մահացու հարուած մը պիտի տար այդ կրօնի: Սակայն այդ ճառեր դառն յուսախաբուծիւն մը կրել տուին անոնց դոքա: Այդ ճառերու մէջ կը գտնեմք յոյժ գեղեցիկ գովաբանութիւն մը առ Հիմնադիրն Քրիստոնէութեան: Կըսէ, Քրիստոնէութիւն բարուց վրայ ամենապատուական ներգործութիւն մը ունեցած է ի վեր բռնելով Ստուածային Անձի մը գերազանցութիւնն իբր տիպար նմանողութեան ... և բանավարականաց քննադատութիւնը ինչ ուրիշ բաներ ալ որ առնուն մեզմէ, տակաւին մեզ կը մնայ Քրիստոս, եզական կերպարան մը որ որչափ աննման է իւր հետեւողաց նոյն քան է նաեւ իւր յառաջընթացներուն եւ մինչեւ իսկ անհաւատ մը կրնայ տեսնել թէ առաքինութեան կանոնն վերացականէն ի Թանձրացեալն Թարգմանելու լաւագոյն կերպն է ջանալ այնպէս ապրիլ որ Քրիստոս հաւնի իւր կենաց:»

Եթէ ճոն Մոուարթ Միլ ինչ փոյծ որ ունեցաւ իւր մտաւորական բնութեան մշակութեանն նոյնն ունենար իւր հոգեւոր բնութեան մշակութեանն, եթէ յօժար լինէր փորձել զքրիստոնէութիւնն զայն գործադրելով, նա պիտի լինէր ամենէն փառաւոր եւ ամենէն դիւցազն Քրիստոնեայ փիլիսոփաներէն մին:

Յանձին Միքայէլ Ֆարատէյի կը զըտնեմք կատարեալ հաշտութիւն բարձրագոյն ուսումնական կատարելութեան եւ պարզագոյն եւ բարեպաշտագոյն Քրիստոնէական հաւատոյ միջեւ: Այս դարուս մէջ իր նմանն չունի ուսումնական ոգւոյ մասին, բնութեան խոր նշանակու-

թիւնն որոնելու եւ անոր զաղնտալից ոստայնն յուժանելու մասին: Բայց ոչ նուազ ականաւոր էր նա իւր բարուց քաղցրութեան, անկեղծութեան ու անշահախնդրութեան մասին: Ի նմա կըրնայ տեսնուիլ կենդանի օրինակ մը ցոյց տալու թէ ինչպէս մարդ մը կրնայ միացնել բարուց ազնուութիւն եւ զօրութիւն կատարեալ հեղութեան եւ սիրոյ հետ. ի՞նչպէս մարդ կրնայ լինել անկեղծ հաւատացեալ մը ի Քրիստոս եւ միեւնոյն ատենն գիտութեանց աշխարհի իշխաններէն մին:

(Շարունակելի)

ԹՈՂՈՒԹԻՒՆ ՄԵՂԱՑ

Ի մասին յԱստուծոյ պարգեւեալ Թողութեան կայ սխալ զաղափար մը զոր կունենան մարդիկ ընդանրապէս: Այն է խորհիլ թէ Աստուծոյ կողմէ մեծ դժուարութիւն կայ մեղաւորաց Թողութիւն պարգեւելուն մէջ: Յաճախ յառաջ կը բերուի սա խնդիր թէ՛ «Սուրբ և բարի Աստուածն ինչպէս կրնայ տալ մեղաց Թողութիւն», որպէս թէ Աստուծոյ Սրբութիւնն ու բարութիւնը արգելք լինէին իւր ներումն շնորհելուն: Իսկ ճշմարտապէս որովհետեւ Աստուած Սուրբ եւ բարի է, վասն որոյ եւ յօժարակամ է զմեղաւորս բուժել եւ բարեկարգել վերստին: Անձ մը որքան ազնիւ եւ քաղցրաբարոյ է, այնքան եւ բնական է իրեն խնդութեամբ համբուրել զիւր ապաշաւող որդի, որ իրեն կը դառնայ:

Մարդկանց առ իրեարս ունեցած վարմանց մէջ կը տեսնեմք որ ներելը պարզ բան մ'է: Մեծանձն սրտէ մը վաղ-վաղակի եւ ինքնին կը բղխէ այն, մի թէ զարմանալի է մեզ երբ անառակ որդի մը հեծկտալով իւր հօրը դառնայ եւ ըսէ՝ «Կը զղջամ հայր իմ կը զղջամ» եւ նա իսկոյն դարախութեամբ համբուրէ զայն.

հի ապաքէն նոյն իսկ իւր հայրութիւնն է որ այսպէս դիւրաւ ներել կուտայ աւոր: Եւ մեր որքան զարգանամք Աստուածաման բնաւորութեան մէջ այնքան դիւրութեամբ պիտի ներեմք մեզի դէմ յանցաւոր զտնտոյներուն: Սիրոյ բնութիւնն է ներել. եւ որովհետեւ «Աստուած սէր է,» եւ Իւր բնութիւն անհուսապէս վեհ եւ մեր երեւակայածէն անհասկանալի կերպիւ մեծ է, ուստի թողութիւն շնորհելը իւր ներքին եւ անբաժանելի յատկութիւնն է: Եւ որովհետեւ մեր բարոյական բնութիւնը ստորին է եւ բազմատամբ ոչինչ, վասնորոյ եւ դժուարաւ կը բռնենք թէ Աստուած որքան յոժարութեամբ կը նոյնի զմեզ յորժամ կը վերադառնամք իրեն ճշմարիտ եւ անկեղծ ապաշխարութեամբ:

Ոմանք կը կարծեն թէ Աստուած այն նոյն կերպով չ'ներեր մեզ ինչպէս կը հրամայէ որ մեր իրարու ներեմք. բայց հի ապաքէն Քրիստոսի վարդապետութեան բուն հոգին այս է, որ Աստուծոյ առ մեզ ցոյց տուած սէրն մեր առ միմեանս ունենալու կենցաղաւարութեան օրինակը պիտի լինի: Ինքն ուսոյց մեզ որ այսպէս աղօթեմք. «Թող մեզ զարտիս մեր որպէս եւ մեր թողութեամբ մերոց պարտապանաց:» Պատուիրեալ է մեզ սիրել մեր թշնամիները եւ բարիք ընել մեզ ատողաց, որպէսզի լինիմք այն Հօր որդիքն որ կը ծագեցնէ իւր արեւ եւ կը զրկէ անձրեւ հաւասարապէս ի վերայ բարեաց եւ չարեաց: Արդ մեր որ չար ըլլալով՝ զիտեմք մեր զաւակաց յոժարութեամբ եւ սիրով ներել, հրչապի առաւել մեր երկնաւոր Հայրը յոժարութեամբ եւ սիրով պիտի ընդունի զիւր ապաշխարող որդիս որք զինքը փնտռելու կը դառնան:

Քրիստոս Տէրն մեր թէ Աստուածային եւ թէ մարդկային բնութիւններն իւր վրայ կրելով՝ իբրեւ մարդ մեր աչաց

առջեւ դրաւ բուն Աստուծոյ սրտին ըզգացումները: Իւր կենաց դէպքերուն պատմութեանը մէջ հրչապի նշանաւոր է այն մեղաւոր կնոջ վրայ եղածը որ Քրիստոս Սիմոնի տան մէջ սեղան նստած ատենը շիշ մը անուշահոտ իւղ տարաւ ու ետեւի կողմէն անոր ոտքերուն քով կեցեր կուլար, եւ արցունքովը սկսաւ թրջել Նորա ոտքերն ու իր զլիտն մագեցնելը կը սրբէր եւ կը համբուրէր անոր ոտքերը ու իւղովը կօծէր: Ի՞նչ ըսաւ նմա Քրիստոս. «Թողեալ լիցին մեղք քոյ բազում:» Ճիշդ ինչպէս որ Քրիստոս ներեց այն մեղաւոր իսկ զղացեալ կնոջ այնպիսի պարզ պատասխանով մը որով սէրը սիրոյ կը պատասխանէ եւ զոր սիրտը կը հասկնայ, ճիշդ այնպէս կը ներէ Աստուածային փրկիչն ամեն անոնց որք սիրով եւ ապաշխարութեամբ կը դիմեն յոտս նորա: Թերեւս շատ չըլլան նոքա որք յիշեալ կնոջ նման սիրեն եւ ապաշխարեն, բայց ով որ ապաշխարէ ու դառնայ մեղքէն եւ ուխտէ լաւագոյն կերպով ապրելու՝ այս կնոջ էամբուն նման պարզ եւ ուղիղ ճամբայ մ'ունի իւր առջեւ. որ կը տանի թողութեան եւ փրկութեան. բնաւ ոչ դժուարութիւն ոչ ալ գաղտնիք մը կայ յորժամ ի միտ առնումք թէ Տեառն մերոյ ցոյց տուած այս տրամադրութիւն ճիշդ այն է որ յաւիտեան կը լիացնէ Աստուծոյ սուրբ եւ բարի սիրտը:

Քաղաքավար եղողը ուրիշներու իրաւունքն եւ զգացումները, բուն իր իրաւանցն ու զգացմանը հաւասար կը բռնէ, մինչեւ իսկ անկարեւոր համարուած բաներու մէջ: Կը յարգէ այլոց անհատականութիւնն, ինչպէս կուզէ որ այլք յարգեն զիւր անհատականութիւնն:

Կան մարդիկ որ ունեցած պատեհութիւններն փոխանակ դորձածելու լաւագոյն կերպով, կը նստին եւ կըսեն. «Եթէ ունենան լաւագոյն վիճակ՝ ինչէ՞ր պիտի կարենան ընել:»

ՎԵՇՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ ԴԱՐՆ

Կրնայ ըստել թէ վեշտասաներորդ դարն իր դրական արտադրութեամբք՝ կըրօնական յեղափոխութեամբք, գիտութեանց եւ արուեստի այլ եւ այլ ճիւղոց յառաջդիմութեամբք արդի քաղաքակրթութեան սկզբնաւորութիւնն եղաւ։ Նախընթաց դարուն մէջ արդէն գտնուած էր նոր երկիր մը, Ամերիկա, տալաքրութիւնն հնարուած էր, եւ աւատական դրութիւնն մասամբ մը լքուած էր, եւ այս կերպիւ եւրոպիոյ կենաց մէջ արմատական փոփոխութեան մը ճամբան պատրաստուած էր։ Այս փոփոխութեան բընութիւնն լաւ ըմբռնելու համար համառօտիւ աչքէ անցնեմք ժամանակին այն ամենէն նշանաւոր դէպքերն եւ անձինքն որք կրնան նաեւ նկատուիլ իբր արդիւնք յիշեալ այլ եւ այլ նոր գիւտերու։

Ատլանտեանի միւս կողմն տարածուած ցամաքին, Ամերիկայի, ի յայտ գալն բոլոր քաղաքակրթեալ ազգաց մէջ զարթոյց ձեռնբերեցութեան ոգի մը։ Հեռուէն եւ մօտէն ժողովեցան արկածախնդիրք որք եռանդեամբ կը փափաքէին անձամբ փորձել նոր երկրի մը գոյութեան զարմանալի ճշմարտութիւնն։ Տը Լէոն, որ անհանդարտութեամբ իւր կորուսեալ երիտասարդութիւնն կը փնտռէր, Տը Սոթոյ եւ Բորթէզ որք նոր հետազօտութեանց եւ աշխարհակալութեանց մէջ յետին աստիճան խիզախ էին — սոքա ճամբայ եան Սպանիոյ ծովեզրերէն։ Քապրալ, Պրազիլի գտիչը, Մակելլան, մեծ նաւուղիդն — սոքա եւս նաւարկեցին փորթուկալի դրօշին ներքեւ։ Գաղիա ունեցաւ իւր Գարթիէն, եւ Վէրրազուէին։ Անգլիա՝ իւր Բալէյը, Տրէյքըն եւ Գապոթըն, որք ամենեքին կատարեցին նշանաւոր ծովային ուղեւորութիւններ։ Սակայն Արեւմտից այս անհուն գանձարանին յանկարծական յայտնութիւնն, Արեւելից հեռակայ մասանց մէջ խուզարկութիւններ ընելէ չարդիւնեց, որովհետեւ այս ժամանակիս մէջ էր որ Եւրոպացի վաճառականք զառաջինն հասան ի Գան-

թոն, եւ Անգլիա դրաւ իւր իշխանութեան հիմունքը ի Հնդկիս։

Եւ մինչդեռ նիւթական կեանքն այսպէս հզօրապէս կը դղրդուէր, մտաւոր կեանքն եւս ոչ նուազ կը կենդանանար, քանզի տալաքրութեան ներմուծութեամբն անսովոր գործունէութիւն մը յերեւան եկաւ գրականութեանց, ուսմանց եւ արուեստից մէջ. յիտալիա ծաղկեցան Արիստոթոյ եւ Թորգուաթոյ Թասոյ, ի Սպանիա՝ Չէրվանթէս, Տոն Գիլջոթի հեղինակն, ի Գաղիա՝ Բապլէ։ Այս դարուս մէջ ապրեցան նաեւ Բրուսիացի Կոպերնիկոս, Տանիմարքացի Պրահէ, Գերմանացի Քէփլըր եւ Իտալացի Կալիլէոս ստղաբաշխներն։ Բայց այս ազգեցութիւն առաւելապէս զգացուեցաւ յԱնգլիա Եղիսաբէթ Թագուհւոյն օրովն։ Շէքսպիրի անմահ տրամներն, Սփէնսըրի ձոխ նկարագրութիւններն, Պէյքընի լուսափայլ փիլիսոփայութիւնն, սոքա թող պատմեն իրենց աւուր փառքն։

Այսքան հետազօտութեանց եւ հմտութեանց մէջ անհրաժեշտ էր որ զայս հմտութիւններ սահմանող եւ զարգացնող հաստատութիւններ լինէին։ Այս պատճառաւ հիմնուեցան բազմաթիւ համալսարաններ ի շարս որոց նշանաւոր եղան Վիթթէմպերկի, Վիւրթէնպերկի, Էտինսպորյի, Քէնիկսպերկի, Սթրազպուրկի, Պէրլինի եւ Տըսլինի համալսարաններն։

Այս ատենն էր նաեւ որ նկարչութեան եւ քանդակագործութեան արուեստներն հասան ի կատար բարձրութեան։ Այս դարուս կը վերաբերին հինգ մեծանուն արուեստագէտք, Միքայէլ Անճէլոյ, Բափայէլ, Տիտիան, Տիւրէ եւ Բորէճճիոյ։ Հռովմայ Ս. Պետրոսի կաթուղիկէն եւ ուրիշ փառայեղ մայր եկեղեցիներ սկսան կառուցուիլ։

Այս դարուս յառաջադիմութիւնն ցուցնող ուրիշ դիպաց մէջ կրնան անուանուիլ նաեւ առաջին անգլիական լրագրին հրատարակութիւնն։ Անգլիոյ մէջ առաջին անգամ սկսուեցան ձեռակերտուիլ դանակներ, ասեղներ եւ գնտասեղ-

ներ, եւ Գերմանիոյ մէջ հնարուեցաւ հեռագրիտակն:

Բայց առաւել հսկայական փոփոխութիւն մը ծագեցաւ աւատական դրութեան ջնջմամբն, զի այսպիսեալ հասարակ ժողովուրդն բաժնուելով պառօններէն յարեցաւ միապետաց եւ ատոր ազդեցութիւնն մասնաւորաբար տեսնուեցաւ միպետաց վրայ: Անգղիոյ մէջ Հենրիկոս Ը. թէպէտ զառաջինն էր «պաշտպան հաւատոյ» ընդդէմ Լուտերի, վերջերն ժամանակին ազատ ոգւոյն համակերպեցաւ եւ արհամարհելով պապին գերիշխանութիւնն՝ հաստատեց Անգղիոյ եկեղեցին: Ճշմարիտ է որ «Արիւնալի Մարիամին» իշխանութեանն ատեն կաթոլիկութեան զարհուրելի իշխանութիւնն ամայացուց զԱնգղիա, բայց եղիսարեթի գահակալութեամբն մեծագոյն ազատութեան ժամանակն հասաւ: Ի Գաղիա կարողութիւնն անուանական իշխանութիւնն եւ կատարինէ տը Մէտիչիի իրական իշխանութիւնն բերին Ս. Բարթոլոմէոսի աւուր կոտորածը», բայց յետոյ Հուլիւս օթք իրենց իրաւունքներն ձեռք բերին Հենրիկոս Դ. ի օրով, որ կը կոչուի նաեւ Նաւարրայի Հենրիկոս: Ազատութեան սէրն եւս առաւել ի տես կուգայ Հոլանտայի Լոււն կուլիէնիսի եւ Շուէտի կոսթափոս վասայի քաջագործութեանց մէջ: Սոքա ազատեցին զիւրեանց երկիրներ բռնապետներու իշխանութենէն: Այս դարուս մէջ յերեւան կուգան նաեւ իրենց բոլոր փառօք Գերմանիոյ Կարոլոս Ե. կայսրն եւ Սպանիոյ Թագաւոր Փիլիպպոս Բ.:

Այս ժամանակներն էր նաեւ որ պապական իշխանութեան անկումն սկսաւ, սակայն այս դարու մէջ նշանաւոր հանդիսացան երկու պապեր որոց անուանք ընտանի են: Մին է Գրիգորիոս ԺԳ. որ բարեկարգեց Տոմարն, եւ միւսն Լեւոն Ժ. որոյ ներողութեանց վաճառումն ծագում տուաւ այն Բարեկարգութեան որոյ մէջ կը կայանայ դարուն մեծագոյն գործն: Լուտեր՝ առաջին բողոքարկուն ընդդէմ Հռովմայ եկեղեցւոյ զեղծմանց, Մելանկտոն՝ բարեկամեա

գործակից նորա, Կալվին՝ ճենեւայի համալսարանին հիմնադիրն, Զուինկլ՝ արիւստ Զուիցերիացի առաքեալն, Գրանմէր՝ Անգղիոյ մարտիրոս եպիսկոպոսն, Նոքս՝ Սկոտիական Թագուհւոյն աներկիւղ յանդիմանիչն, — սոքա այնպիսի մարդիկ են որք երբեք պիտի չմոռացուին: Մեծահռչակ ժողովներն, — Ի Վորմս՝ ուր Լուտեր երեւցաւ ի պաշտպանութիւն իւր հաւատոյ, ի Սիւայէրս՝ ուր բարեկարգիչք դատաւարտուեցան, յԱւկլսպուրկ՝ ուր հաւատոյ դաւանութիւն ստորագրուեցաւ. — Փասաւի դաշնագրութիւնն՝ տուեալ Գերման բողոքականաց, Նանթի հրովարտակն առ Հուլիւսթոս — սոքա ամենեքին կը պատմեն բարեկարգչաց բուռն մաքառումն եւ նոցա գերապանծ յաղթանակն:

Բ Ի Ի Թ Ա Ն Ի Ա

(Շարունակութիւն տես թիւ 98)

Բիւզանդեան կայսրութիւնն սկսաւ տկարանալ իր ներքին ապականութեամբն ինչպէս նաեւ արտաքին յարձակմամբք. Գոթացիք, Սկիւծացիք և ապա Մահմետական ցեղերու անընդհատ արշաւանքներն հետզհետէ քանդեցին իր քաղաքներն եւ քայքայեցին իր կազմակերպութիւնն: Փոքուն Ասիոյ միւս մասերն արդէն երկար ատենէ ի վեր ինկած էին Մահմետականաց ձեռքն որք անկախ Թագաւորութիւններ ու իշխանութիւններ հիմնեցին, բայց Բիւզանդեան կայսերաց աշարքութիւնն Բիւծանիոյ սահմաններէն հեռի պահած էր էմիրներու և քալիֆաներու հրոսակներն: Հարուն-Էլ-Բաշիտ որ տիրած էր Գաղատիոյ եւ որոյ առաջապահ զօրքն յառաջացած էր մինջեւ Հերակլիա, ետ քաջուեցաւ զաշնագիր մը կնքելով կայսեր հետ, Տօղրուլ, Օսմանի ցեղին զլիաւորն էր որ փափաքելով պետութիւն մ'ունենալ իւրայնոց համար, յառաջ քալեց դէպ յարեւմուտս

և եկաւ մեռնելու Սաքարի եղերաց վրայ Պրուսայի բարձունքն ցոյց տալով իր որդւոյն Օսմանի: Պրուսայի առումը, զոր Օսմանցիք իրենց մայրաքաղաք ըրին, վերջացուց կայսերաց իշխանութիւնն ի Բիւթանիա. հուսկ ապա խաչակիրք թէեւ պահ մը զրաւեցին զայն, Օսմանցիք թէեւ յաղթեալ, բոյրորովին չը թողուցին զայն, և Կ. Պօլսոյ առումն երկու դարուց ջանքերն պսակելով՝ Օսմանեան տիրապետութիւնն հաստատեց վերջնականապէս: Կը պատմուի թէ երբ Սուլթան Օրխան իր նոր ստացած զաւառին սահմաններն որոշեց, իր տեղեկալաց անուններովն յորջորջեց այն տեղերն՝ զորս նուաճած էին նոքա, այսպէս նախկին Թինիացւոց երկիրն կոչուեցաւ Գօնա իշխեւ զաւառին արեւմտեան մասն կոչուեցաւ Խիւսայիէնիկեաւ, այն կայուածներն զորս էմիրն իրեն վերապահած էր Ողիմպոսի շուրջն կոչուեցան Սուլթան Էօնիա եւն: Բայց Սուլթանն ինքն միայն չը զրաւեց բոլոր նուաճուած տեղերն, իր էմիրներուն ամենէն քաջերն ընդունեցան ընդարձակ կալուածներ խոստանալով հատուցանել տարեկան հարկ մը եւ որոշեալ թուով զօրքեր, այս տեղերու կառավարութիւնն ժառանգութիւն թողլով իրենց սերնդոց: Այս է ծագում Տեռեպէյիներու. բառ մը՝ տրսերե և պէյ բառերէն կազմուած ըլլալ կը կարծուի: Հարկ չ'է քսել թէ ինչ մեծ չարիք մ'եղաւ երկրին այս տեսակ մը աւատական դրութիւնն եւ մեծ չարիք մ'է դեռ այն խորշերուն մէջ ուր կը շարունակուի: Սուլթան Մահմուտն էր որ ջնջեց այս երկրորդական կառավարութիւններն մեծաւ մասամբ եւ կեդրոնական իշխանութիւն մը հաստատեց: Չեր ամենուղ ծանօթ է ներկայ դրութիւնն, որ յաջորդեց Տէրեպէյութեան և որով կը կառավարուին Բիւթանիա և այլ զաւառք:

Բիւթանիոյ անցելոյն վրայ այսպիսի

հարեւանցի հայեացք մը ձգելէ վերջ՝ պիտի անցնիմք իր գլխաւոր քաղաքաց մասնաւոր պատմութեան: Աւելորդ չ'է յիշել հոս, թէ թէեւ այս քաղաքներէն ոմանք ունեցած են փառաւոր անցեալ մը և մեծ դեր կատարած, տակաւին դժուար եւ երբեմն անկարելի է մեզ մանրամասն ընդարձակ տեղեկութիւններ քաղել անոնց շինուածոց, վարչութեան եւ հաղորդակցութեանց մասին, և մեր այժմ պիտի բաւականանամք յիշելով միայն այն գլխաւոր դէպքերն՝ զորս այլ եւ այլ ժամանակաց հեղինակաց մէջ կը գտնեմք:

Ինչպէս մեր հետաքրքրութեան նոյնպէս եւ պատմական կարեւորութեան մասին սոյն քաղաքաց մէջ նշանաւոր տեղ մը կը բռնէ մեր պատկառելի հնապանձ դրացին Նիկոմիդիա:

Այն տեղն Բիւթանիոյ մէջ որ նախ զրաւեց եւրոպական զաղթականաց ուշադրութիւնն, մեր դրացի ծովածոցն էր, որ մեծ գիւրութիւններ կը խոստանար վաճառականութեան մասին, սոյն ծոցին վրայ Նիկոմիդիայէն հնազոյն կարեւոր քաղաքներ կը յիշուին, կը յիշուի քաղաք մը Աքաբոռ անուն: Ասթաքու Յունական զաղթականութեան մը գլխաւորն էր որ հիմնեց այն քաղաքն, որով և ծոցն ալ կը կոչուէր ծոց Ասթաքուսի: Այս քաղաքն հաւանականաբար հիմնուեցաւ 712 ին նախ քան զՔրիստոս և կործանեցաւ 324 ին ձեռամբ Լիսեմաքոսի, մին Աղեքսանդրի զօրապետներէն: Ոմանք կարծած են թէ Նիկոմիդիա եւ Ասթաքու նոյն քաղաքներն էին, բայց այդ չը կրնար ուղիղ ըլլալ, քանի որ Ասթաքուսի անունն կը յիշուի Նիկոմիդիոյ հաստատութենէն վերջ իբր առանձին քաղաք մը, ստոյգ չը զիտցուի թէ ուր էր այս քաղաքն, հեղինակ մը որ ուսումնասիրած է Բիւթանիոյ պատմութիւնն, կը կարծէ թէ Քարամուսալի մօտերն ըլլալու էր: Օղիս անուամբ քաղաք մ'ալ կը յիշուի,

դարձեալ Յունական գաղթականներէն հաստատուած եւ վաղեմի Յոյնք ծոցն կը կոչէին անխտիր ծոց Ասթաքուսի կամ ծոց Օլպիայի: — Այն քաղաքաց փառքն ու կեանքն վաղանցուկ եղաւ սակայն և Նիկոմիդիոյ վերապահեալ էր ըլլալ Բիւթանիոյ մետրապօլիտն եւ իր անունն մշանջենաւորապէս տալ այն ծոցին որ իր եզերքն կ'ոռոգէր:

Ինչպէս ըսուած է արդէն Թրակացի Նիկոմիդէս Զիբէթէսի որդին էր հիմնադիրն այն քաղաքին, Նիկոմիդէս տիրեց Բիւթանիոյ վրայ 281էն մինչեւ 246 նախ քան զԲրիստոս և ուստի աւելի քան 2400 տարի անցած են Նիկոմիդիոյ հաստատութենէն ի վեր: Նիկոմիդէս հիմնարկութեան միջոցին զոհեր մատոյց իր աստուածոց եւ իր բուրման իրենց անլրէպ գուշակութեամբք ապահովեցին զինքն թէ այն նոր քաղաքն Ասիոյ ամենէն մեծ եւ ծաղկեալ քաղաքներէն մին պիտի լինէր եւ իր գոյութիւնն յաւերժական: Նիկոմիդէսի մէկ արձանն կանգնուեցաւ զխաւոր հրապարակին վրայ: Տրայիանոս այն արձանն փոխադրեց ի Հռովմ: Նիկոմիդէս շքեղ յիշատակարաններ կանգնեց հոս հոն, և իր արքունիքն եղաւ մին Ասիական ամենէն փայլուն արքունեաց: Իր յաջորդք, Բիւթանիոյ միւս թագաւորք ալ, հետեւելով իր օրինակին շատ զարդաբեցին սոյն քաղաքն. թէեւ ստոյգ չ'եմք զիտեր թէ ինչ շէնքեր հիմնեցին. դրացի քաղաքաց փառքն հետզհետէ նուազեցաւ եւ Նիկոմիդիոս սկսաւ ածիլ անոնց բնակչօքն ու զարդերովն: — Երբ Հռովմայեցիք տիրեցին Բիւթանիոյ, բնակիչներն նկատեցին աւելի իբր զաշնակիցներ եւ ոչ թէ նուաճեալ ժողովուրդ մը եւ մեծ հոգ տարին ամբողջ գաւառին և ի մասնաւորի Նիկոմիդիոյ բարգաւաճման: Նիկոմիդիոս եղաւ Հռովմայեցի կառավարչաց բնակավայրն՝ որոցմէ ոմանք մեծ առանձնաշնորհումներ ձեռք ձգեցին այն

պատճառաւ: Սոյն կառավարչաց մէջ ամենէն նշանաւոր տեղն կը բռնէ Պլինիոս որ Տրայիանոս կայսեր ժամանակ Բրիստոսէ 100 տարի վերջ կուսակալ կարգուեցաւ Բիւթանիոյ, բազմաթիւ նամակներ ունի գրած առ կայսրն որք մեր ձեռքն հասած են և յորս կը յիշատակէ Նիկոմիդիոյ շէնքերէն զոմանս և իր ջանքերն սոյն քաղաքն զարդարելու մասին, եւ մեծ գովեստիւք կը խօսի Նիկոմիդիոյ վրայ «փառաւոր քաղաք» կոչելով զայն, կը յիշատակէ նորա քաղանիքներն, ջրմուղներն, վաճառատեղիներն, եւ տաճարներն: Պլինիոս կը գրէ կայսեր թէ քաղաքէն ոչ շատ հեռի առատ ջուր մը կայ, զոր կուգէ քաղաքն բերել եւ այս նպատակաւ թոյլտուութիւն կը խնդրէ նորոգելու ահագին կամարաւոր ջրմուղ մը, որոյ շինութեանն համար բնակիչք աւելի քան 28,000 լիրս վատնած էին, բայց դեռ թերի մնացած էր (տաղ գիւղ): Այս հսկայ շէնքէն որ եւ է մնացորդ չը կայ, բայց Գաղղիացի հեղինակ մը որ քննած է Նիկոմիդիոյ հնութիւններն կըսէ թէ քաղաքին Ջէյքիս նահապետի կոչուած թաղին մէջ Ինպահար ըսուած տեղն զրտնուած աւերակներու բեկորներն են այն ջրամբարին՝ ուր հաւանականաբար կը հաւաքուէր այս ջրմուղին ջուրն: Պլինիոսի փափաքն էր նոյնպէս միացնել ծոցն Սապանճայի լճին հետ և լիճն ալ Սաքարի հետ այսու ուղղակի եւ կարճ հաղորդակցութիւն մ'ունենալ Սեւ ծովու հետ: Բիւթանիոյ թագաւորներէն մին արդէն ձեռնարկած էր այսպիսի գործի մը, Պլինիոս ալ կ'ընդունի կայսեր հաւանութիւնն, բայց չը գիտցուի թէ ինչ պատճառաւ կարող չըլլար իրականացնել իր փափաքն: Փոքուն Ասիոյ զխաւոր քաղաքներն սովոր էին տաճարներ կանգնել յանուն կայսերաց կամ իբր շողորթութիւն եւ կամ ի նշան երախտագիտութեան: Այսպիսի տաճար մը կանգնելու

համար պետք էր սակայն նախապէս ստանալ ծերակոյտի Թոյլտուութիւնն, Թոյլտուութիւն մը՝ զոր դժուարաւ կուտային աւելի յարգի ընծայելու համար զայն: Նիկոմիդիա ալ ունեցաւ այսպիսի տաճար մը՝ Քօմոտիոս կայսեր նուիրեալ, որոյ շինութեան և ի պատիւ կայսեր խաղերու և մարտերու հրամանն ստացաւ Նիկոմիդիոյ բնակիչներէն համաբաւար անձ մը բարեկամ կայսեր: — Նիկոմիդիա եղաւ նաև Դիոկղետիանոս կայսեր սիրելի բնակավայրն: Այս կայսրն մտադիր էր մայրաքաղաք մ'ունենալ յարեւելս եւ այս նպատակաւ սկսաւ մեծ աշխուժիւ զարդարել սոյն քաղաքն, ձիարշաւի շքեղ կրկէս մը շինել տուաւ, շինել տուաւ նոյնպէս նաւարան մը, զինուց գործարան մը, պալատներ իւր կնոջ եւ դստերց համար և ուրիշ բազմաթիւ շէնքեր, զորս տկար փոփոխամտութեամբ փոփոխել կուտար յաճախ եւ մի քանին ալ կիսկաւար Թողուց բոլորովին: Այս ահագին շինութեանց համար ժողովուրդը կ'ստիպէր աշխատիլ բռնի եւ քաղաքն էր որ պիտի հայժայթէր բոլոր մեծագումար ծախքերն: Դիոկղետիանոս վերջապէս ստիպուեցաւ հրաժարիլ իր զահէն եւ իր հրաժարման արարողութիւնն կատարուեցաւ յամի Տեառն 303ին ընդարձակ դաշտի մը մէջ Նիկկմիդիոյ արեւելեան կողմն:

Նիկոմիդիոյ մէջ էր որ նախ սկսաւ հալածանքն քրիստոնէից դէմ: Կաղերիոս որ զահակից էր Դիոկղետիանոսի, եկաւ Նիկոմիդիա եւ համոզեց իր պաշտօնակիցն ամենախիստ միջոցներու դիմել ստիպելու համար զքրիստոնէայա Թողուլ իրենց հաւատքն: Մայր եկեղեցին եղաւ որ նախ կրեց ժողովրդեան կատաղի յարձակումն, դուռներն խորտակեցին, ուստի առին բոլոր սպասներն ու զրքերն Անթիմոս եպիսկոպոսն զլիստեցին չարաչար եւ միայն քաղաքին վնասելու

երկիւղն էր որ արգիլեց զիրենք բոցերու մատնելէ ամբողջ շէնքն:

Նիկոմիդիա յաճախ նշաւակ եղած է Թշնամեաց յարձակմանց, Հռովմայեցւոց եւ Պարսից պատերազմին միջոցին մեծ նեղութիւն կրեց Նիկոմիդիա, երբ այս վերջինք, Պարսիկք, պաշարեցին զՔաղկեդոն: Մի քանի տարի վերջ Գոնացիք Պոսիորոսէն անցնելով տիրեցին Քաղկեդոնի եւ հոն զէնք և պաշար գտնելով՝ աւելի եռանդեամբ յարձակեցան Նիկոմիդիոյ վրայ և բոցով ու սուրով քանդեցին աւերեցին բոլոր քաղաքն:

Այս բարբարոսաց արշաւանքներէն աւելի սոսկալի չարիքներ կրեց Նիկոմիդիա: Պլինիոսի կուսակալութեան միջոցին քաղաքին մէջ կատաղի հրդեհ մը ծագեցաւ որոյ զոհ զնացին, ոչ թէ միայն մասնաւորաց շէնքեր, այլ նաեւ տաճարն ու ծերակոյտի պալատն: Այս առթիւ Պլինիոս կառաջարկէ կայսեր Տրալիանոսի պահապանաց ընկերութիւն մը կազմել հրդեհի դէմ հսկողութիւն ընելու համար, բայց կայսրն որ արդէն այնքան կասկածոտ էր Քրիստոնէից ընկերութեան մասին, կը մերժէ այս առաջարկութիւնն յիշեցնելով թէ որչափ խռովութեանց ենթակայ եղած է արդէն այդ գաւառն այդպիսի ընկերութեանց պատճառաւ:

Սակայն հրդեհէն ալ աւելի ահռելի աղէտներ վերապահուած էին Նիկոմիդիոյ համար, իր հոյակապ շէնքերն ու պալատներն մէկ օրուան մէջ հիմնաքարէ կործանեցան բոլուն երկրաշարժէ մը, որ ահ ու սարսափ սփռեց բոլոր շրջակայ վայրերն: Այս դէպք տեղի ունեցաւ չորրորդ դարուն մէջ, բոլոր ժամանակակից հեղինակք կ'ողբան այն աւերումն Նիկոմիդիոյ վերջին օրերն կոչելով: Լիպանուս իր մէկ գրքին մէջ զոր զրած է 354ին, այսպէս կը նկարագրէ Նիկոմիդիոյ աղէկտուր աւերումն:

«Նիկոմիդիա որ դեռ նոր քաղաք մ'էր, այժմ փոշւոյ տակ թաղուած է և ինձ կը մնայ ողբալ զայն լռիկ: Այնքան հասարակաց և մասնաւորաց շէնքեր, որք քաղաքին զարդն էին, կործանեցան միմեանց վրայ, միջնաբերդէն մինչեւ պարտէզներն բոլորն ալ աւերեցան, կուսակալին պալատներն ու դատարաններն, տաճարներու բազմութիւնն, շքեղ պալատն և թատրոնն որ միայն բաւական էր նշանաւոր ընել քաղաքն: Արեգակն դեռ միջօրէին հասած չ'էր, այն վայրկենին քաղաքին պահապան աստուածներն թողած էին իրենց տաճարներն եւ քաղաքն կը տատանէր առանց ղեկավարի նաւու մը նման: Պատերն կը փլչէին պատերու վրայ, սիւներն սիւներու, տանիքներն տանիքներու վրայ, հիմերն անգամ քանդուեցան, նախ թատրոնն ինկաւ հիմնաշտակ ահեղաղորդ շառաչմամբ, յայնժամ հրդեհն կ'սկսի, բոցերն կը ծաւալին, կրկէսն իսկ որ աւելի հաստատուն էր քան բաբելոնի պարտէզներն՝ կը կործանի, կենդանիք սովալլուկ կը թափառին ըստ դիպաց, կամարակապ սրահներն, ծանգարաններն, շնորհաց եւ յաւերժահարսանց տաճարներն և մեծ բաղանիքն որ կայսեր (հուսնականաբար Անտոնիոսի) անունն կը կրէր, այս բոլոր շէնքերն կ'աներեւութանան եւ ժողովուրդն այս աւերմանց մէջ կը թափառի ուրուականաց նման:»

Չորրորդ դարու ուրիշ հեղինակ մ'ալ այսպէս կը խօսի այս աւերմանց վրայ, «Այս տառապանաց աւուրց մէջ, կըսէ, սոսկալի երկրաշարժներ աւերեցին զՄակեդոնիա զԱսիա եւ զՊոնտոս, և իրենց յաճախակի ցնցումներովն անհետ ըրին շատ մը քաղաքներ ու լեռներ: Եւ այսքան սոսկալի աղետից մէջ պարտիմբ յիշատակել Նիկոմիդիոյ, Բիւթանիոյ մայրաքաղաքին կործանումը՝ որոյ ճշգրիտ ու հակիրճ նկարագրութիւնն պիտի ընեմ:

Օգոս. 24ին, արեւուն ծագած միջոցին, Թանճր ամպեր հաւաքուելով՝ երկնից երեսն ծածկեցին եւ արեւուն լոյսն աներեւոյթ եղաւ, այնպէս որ կարելի չ'էր որոշել ամենէն մօտ առարկաներն իսկ. ապա իբր թէ աստուած մը շանթն արձակած ըլլար և զրգուած աշխարհիս չորս ծագաց հովերն՝ փոթորկի և յորդող ալեաց ահեղ աղմուկն լսելի եղաւ, ասոր միացան բոցավառ շողիներու հեղեղներ և ահարկու երկրաշարժ մը որ ի հիմանց կործանեց ամբողջովին թէ քաղաքն եւ թէ արուարձաններն: Մեծ մասն տանց որ բլրոց կողերուն վրայ կը գտնուէին միմեանց վրայ ինկան, և արձագանքներն ամեն կողմ տարածեցին այս ահուկի աղետին աղմուկն: Լեռանց զագածներն կը կըրկնէին ողբազին աղաղակներն անոնց, որք կը փնտռէին իրենց ամուսինն, զաւակն կամ ընկերն, վերջապէս ժամը երեքէն շատ առաջ, խաւարն ցրուեցաւ, և օդն պարզուելով՝ այս աւերմանց բոլոր տարածութիւնն տեսանելի եղաւ: Քանի մը թշուառներ, բեկորներուն տակ ճնշուած կորսուեցան ջախջախուած, այլք մինչեւ իրենց ուսերն թաղուած մեռան ի չզոյէ օգնութեան, ուրիշներն տակաւին կախուած կը մնային բարձր գերաններէ որոյ վրայ ինկած էին: Հոն կը տեսնուէին խառնակուած դիակներն բազմաթիւ բռնակչաց, որք ինկած էին մի և նոյն հարուածին տակ, շատեր մեռան իրենց տան մէջ երկիւղէն եւ կամ անստաղծութենէ: Կարելի պիտի լինէր ազատել տաճարաց, տանց եւ բնակչաց մեծագոյն մասըն, եթէ լափող բոցերն, որք անմիջապէս տարածուեցան, յիսուն օր և յիսուն գիշեր չ'աւերէին ամեն ինչ:»

(Շարունակելի)

Ք Ա Ղ Ա Ք Ա Կ Ա Ն

ԲԱՆԱՄԱՅԻ ԶՐԱՆՅՔԸ

Ժամանակիս մեծագործութիւններէն մին, Բանամայի պարանոցի պեղման գործըն որով իրազարկան եւ Ատլանտեան ովկիանոսները պիտի միացուն Գարիպպեան ծովուն [միջոցով, յաջողութեամբ յառաջ կը տարուի: Գործին տէրը, Պ. տը Լէսէբս ալ ունի իւր հակառակորդներն ինչպէս իրմէ առաջ եղող շատ մեծագործք ունեցած են: Նախորդ ամսոյ 29 ին ի փարիզ յետ կէս աւուր երբ Բանամայի ջրանցի ընկերութեան ստուար մէկ ժողովին մէջ կը կարգար իւր տեղեկագիրը շէնքէն դուրս իւր հակառակորդք իրեն դէմ յայտարարութիւններ կը ցրուէին: Յոյժ ընդարձակ էր Պ. տը Լէսէբսի տեղեկագիրը որոյ ընթերցումը շատ երկայն տեւած է յորում ի մէջ այլոց ցոյց տուած է թէ գործին ձեռք դարկած օրէն մինչեւ ցարդ եղած ծախքը 25,550,000 դաղիական ոսկւոյ դուար մ'է, եւ թէ գործը ամբողջացընելու համար տակաւին 50 միլիոն դաղիական ոսկւոյ դուարի մը պէտք կ'ըզգացուի: Քաջ մեծագործն երբ բաժնետէտարց ոմանց վարանումը կը տեսնէ այս վերջին ահագին դուարը ճարելու մասին, ինքը խորհրդարանի վաւերացմանն կարօտ չեղող միջոցներ ցոյց կուտայ որոցմով պիտի ճարէ այդ ահագին դուարն, նոյն ատեն կը խոստանայ երեք տարիէն ամբողջացնել գործը: Ժողովականք իրենց վստահութիւնը յայտնած են Պ. տը Լէսէբսի գործոյն յաջողութեան նկատմամբ:

— ԱՆԳՂԻԱ. Խորհրդարանին նստալըըջանը վերաբացուեցաւ ամսոյս 5ին եւ Մր. Բիլ. վերստին նախագահ ընարուեցաւ: Հերձեալ ազատականք Լորտ Հարդինկընի առաջարկութեամբն նախապէս որոշած էին Մր. Կլատսդընի կուսակցաց քով նստիլ ժողովին մէջ, որպէս զի այսու ցուցնեն թէ ազատական կուսակցութիւնը միաբան է ամեն խնդրոց մէջ ի բաց առեալ իրանտական խնդիրն:

— Իրլանտայի նախորդ փոխարքայ, Ապերտին կոմս եւ կոմսուհի Տըպլինէ մեկնելուն առթիւ Իրլանտացի ժողովուրդը համակրանաց ջերմագին ցոյցեր ըրած է, վերջին անգամ արտայայտելով զիւր խորին երախտագիտութիւն վասն այն ազատական քաղաքականութեան զոր Իրլանտայի նկատմամբ հաստատել ջանացած են Մր. Կլատսդընի հետ համախոհ լինելով:

— Բառնէլեան երեսփոխանք որոշած են այժմ անգամ մը եւս հաստատել Իրլանտայի ժողովուրդեան իրաւունքն յայտարարելով թէ՛ ինքնօրինութեան ծրագիր մը որ Մր. Կլատսդընի ծրագրէն նուազ զիջում կը խոստանայ Իրլանտացի ժողովուրդեան, ընդունելի պիտի չըլլայ իբրեւ կարգադրութիւն խնդրոյն:

— Ռուսիոյ կայսր Աղեքսանդր Գ. այս միջոցիս վեհ. Սուլթանին նուիրեց սամյր մուշտակ մը որոյ արժէքն 150,000 ռուբլի լինել ըսուած է: Այս թանկագին նուէրն մատուցուեցաւ վեհ. Սուլթանին անցեալ կիրակի օր ի ձեռն Ռուսիոյ դեսպան Պ. Նէլիտովի:

Անգղիական լրագիրքը դիտողութիւն ըրած են թէ Ռուսիոյ դեսպանին Բեդրսպուրկէն այս անգամ վերադարձէն ի վեր Թուրքիոյ եւ Ռուսիոյ միջեւ եղած յարաբերութիւնք առաւել եւս մտերմացած են:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Բարձր. Մեծ. Եպարքոսի նախագահութեամբ չորս ձեռնհաս նախարարներէ բաղկացեալ յանձնաժողով մը շարաթը մէկ անգամ ամեն Գշ. օր կը գումարի ի Բ: դուռն: Այս յանձնաժողով գլխաւորաբար կ'ըբաղի ներքին, դատական եւ երմտական գործոց բարեօրոճմն կարգադրելու, եւ միանգամայն նկատողութեան առած է ի ձեռն Դատական նախարար վսեմ. Չէվտէդ փաշայի պատրաստեալ դատական բարեօրոճանց ընդհանուր ծրագիրն որոյ գլխաւոր կէտերն հետեւեալներն են: 1. Բաղաքային եւ սլատա-

կան դատավարութեան եղանակի բարե-
բոխում: 2. Վերականգնութիւն թուրքիոյ
դատարանաց: 3. Դատաւար կեդրոննե-
րուն եւ մայրաքաղաքիս գլխաւոր ար-
ուարձաններու մէջ հաշտարար դատա-
րանաց հաստատութիւնն: 4. Դատական
ծախուց գեղջումն եւ դատական քննչաց
պաշտօնին կուսակալաց յանձնումն:

— Մերսին — Ատանայի երկաթուղւոյն
չինութիւնը աւարտած լինելով երթեւե-
կութիւնը արդէն սկսած են:

Ընկերութիւնն այժմ արտօնութիւն
խնդրած է հանրագումար չինութեանց նա-
խարարութենէն յիշեալ գծի երկարածը գ-
մանն համար, առաջարկելով որ, մէկ գիծ
գէպի հիւսիսային արեւելք, մինչեւ
ի Քօնեա, եւ ուրիշ գիծ մը գէպ ի հիւ-
սիսային արեւմուտք, մինչեւ ի Տիար-
պէքիւր տանի: Յուսամք թէ երկրին
համար այսպիսի առաջնակարգ կարեւո-
րութիւն ունեցող խնդիր մը գծուարու-
թեան չ'սխտի հաշիւի:

Ա Ջ Դ Բ

Բիւրակնի Առաջին, Երկրորդ, Երրորդ
եւ Չորրորդ տարիներու ամբողջ թիւերն
թէ առանձին եւ թէ երկու տարուանը
մէկ տեղ մաքուր կազմով պատրաս-
տուած ըլլալով ուղղը կրնան ստանալ
գոհացուցիչ գեղջում:

Պ. Ճէյմս Պրայսի «Պատմութեան եւ
Աշխարհագրութեան առնչութիւններն»
վերնագրով բանախօսութեան չարունա-
կութիւնն յաջորդ թուով սխտի հրատա-
րակեմք:

Վ Ր Ի Պ Ա Կ

Նախորդ 98րդ. թուոյ 26րդ. երեսի
երկրորդ էջ 12րդ. տողին մէջ եղած միաց-
ման գծին առջեւը սխտի կարդացուի
Պօղոս, որ տպագրական սխալմամբ չէ
գրուած:

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՀՍՈՐ Ա.

ԿԵՆԴՐԱՆԱՅԻՆ ՀԻԻՍՈՒԱԾԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ
Ե Ի

ՄԱՐԴԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԾՈՒԹԻՒՆ, ԲՆԱԾՈՒԹԻՒՆ

Տաղաւարեան էֆէնտիի այս ընտիր
գործն՝ որոյ հրատարակութեան ձեռնար-
կումն արդէն ծանուցինք, լրացած է:

Այս գործ իբր գլխական մեծ աշ-
խատասիրութիւն՝ իւր տեսակին մէջ ա-
ռաջին կրնայ համարուիլ ի Հայոս, Կ'ու-
սուցանէ ինչ որ հարկ է գիտնալ մարդու
մը իւր մարմնոյն նկատմամբ:

Պատրաստուած է իբր դասագիրք
Ազգ. երկրորդական վարժարանաց, առ
այս արդէն Ուսումն. Խորհուրդն ի ձե-
ռն մասնագիտաց դայն քննելով յանձնա-
րարած է նորա գործածութիւնն: Այս
գիրքն կ'ընայ ծառայել նաեւ իբր ա-
ռաջնորդ մասնագիտական եւ նա մանու-
ւանդ բժշկական վարժարանի ուսանողաց,
և մասնաւորաց առանձինն ուսման առաջ-
նորդ ալ կ'ընայ լինել: Վերջապէս այս
գեղեցիկ երկն ամեն գիտասէր անձանց
գրատան մէջ կ'արժէ որ գլխաւոր տեղ
մը բռնէ:

Այս ընտիր գործն մաքուր աշխար-
հաբարով մը գրուած է, բացատրութիւն-
ներն խիստ պայծառ ու յստակ են, բա-
ռերն մեծ խնամք յօրինուած ու բար-
դուած, ունի նաեւ իւր վերջն բառգոր-
ծոյի մը որ իւր մէջ գտնուած հայերէն
բառերու ֆուստերէն նշանակութիւններն
կուտայ:

Այս գիրքն շուրջ 400 երեսներէ բաղ-
կացեալ է, տպագրութիւնն խիստ մա-
քուր 226 գեղեցիկ նուրբ պատկերներով
զարդարուած է, որոց մասին հեղինակն
ո եւ է գոհողութիւն չէ խնայած եւ որք
կարի իմն կը գիւրացնեն ուսումն:

Կեդրոնատեղին է Արամեան Գրատու-
նըն ի Պահչէ-Գաիու Համիտի ճատտէսի
թիւ 54: Կինն է 40 զր:

Տէր եւ Տօրէն

Լ. ՍՏԵՓԱՆ Խ. ԻԻԹԻԻՃԵԱՆ

Ձագմագնիւր Յակոբեան խան, Թիւ 43

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏԱՏԵԱՆ

(ԱՐԱՍԵԱՆ)

1886